

MERVART, Jan: NADĚJE A ILUZE. ČEŠTÍ A SLOVENŠTÍ SPISOVATELÉ V REFORMNÍM Hnutí ŠEDESÁTÝCH LET. Hradec Králové : Host, 2010. 376 s.

Kniha českého historika Jana Mervarta *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let* prináša pohľad na československé dianie šesťdesiatych rokov 20. storočia. Odborný záujem autora o danú tému vychádza z rukopisu dizertačnej práce. Zameriava sa na značne exponované obdobie domácich dejín, ktoré predchádzalo procesu „Pražskej jari 1968“ a v kontexte tematického vymedzenia pojmu „zlaté šesťdesiate“ sa dotýka viacerých oblastí spoločnosti. Primárna rovina historického výskumu prezrádza ambiciózny projekt, ktorý sa sústreďuje na odhaľovanie podstaty vtedajšieho systému. V tejto súvislosti sa autor neopiera o „pouze objektivní klady v podobe charakteru literárnych periodik, publicistické odvážnosti či definitívni prolomení závazných pravidiel estetiky socialistického realismu a návratů k předválečné avantgardě i vytváření nových estetických koncepcí“ (s. 12). Namiesto toho sa snaží o reflexiu (modifikáciu) mýtu o spisovateľoch ako opozícii, čo nachádza vo viacerých rovinách konfrontácie časti spoločnosti s komunistickou mocou. Neponúka nám však prehľadový a materiálovo uzavretý text, hoci samotná téma patrí k pomerne reflektovaným problematikám českej a slovenskej historiografie. Jedným z primárnych cieľov publikácie je teda odkrývanie povahy režimu, ktorý v tomto prípade obsahuje opis vývoja literárnych centier a charakteristiky kultúrnych inštitúcií, čo pripomína určitú formu „literárnej geografie“. Rozhodujúcimi elementmi sa stávajú obrazy mocenského a ideologického monopolu, dynamika procesov typických pre šesťdesiate roky a predovšetkým ich vnútorné ambivalencie a rozpory. Tie autor nehľadá iba v zjednodušenej predstave nezhôd intelektuálov na jednej strane a komunistického vedenia na strane druhej. Hneď v úvode odmieta túto dichotómiu a zásadné problémy hľadá uprostred existujúceho spoločenského zriadenia, čo potvrdzuje jedno z vyjadrení: „*Při pokládání základních interpretací nelze totiž odhlédnout od skutečnosti, že drtivá většina spisovatelů a intelektuálů, jimž je v této knize věnována pozornost, kritizovala úroveň aktuální společenské praxe, nikoliv společensko-ekonomické zřízení jako takové*“ (s. 13). Len na okraj pripomíname, že tento kľúčový koncepcný moment ovplyvňuje tvorbu medailónových informácií, charakterizujúcich viaceré osobnosti. Dominantné sa preto stávajú informácie o povahe a determináciách ideologického a politického zázemia spisovateľov.

Pozitívom celej knihy je prítomná konfrontácia domáceho a zahraničného historiografického výskumu, ktorý Mervart paradoxne vníma ako rozpracovanejší a diferencovanejší, a to predovšetkým vo vzťahu k povahe komunistického systému a jeho ideológie. Na druhej strane sa nepokúša o posunutie témy do odlišných kontextov, ktoré by zohľadňovali súčasné požiadavky a pravdepodobne aj potreby domáceho výskumu. Táto skutočnosť je viditeľná najmä v istej akceptácii starších kategorizácií (napr. štúdia Harolda Gordona Skillinga z roku 1972) existujúcej opozície voči komunistickej moci, v ktorej autor dokumentuje štyri vzájomne sa prelínajúce skupiny oponentov. Praktické uplatnenie jednotlivých hodnotení súvisí s rekonštrukciou názorových premien českých a slovenských spisovateľov, čo tvorí ďalší dôležitý element celej práce. Metodologické východiská nachádza autor v „*kombinaci událostní historie a textové analýzy*“ (s. 17), ktoré sa sústre-

dŕujú na zachytenie myšlienkového sveta dobových aktérov. Samostatnú otázku zaberá pohľad na odlišnosti vývoja a vzájomné prekrývanie v oboch častiach Československej republiky, kde Mervart vníma spektrum viacerých nedorozumení a špecifik oboch paralelných procesov, čo sa prejavuje aj v konštatovaní doterajšieho koncentrovania českej a slovenskej historiografie na lokálne aktivity. Práve táto ambivalentnosť a bipolarita celého procesu tvorí z pohľadu zacielenia výskumu zaujímavejšiu a inšpiratívnejšiu časť publikácie, hoci ani v tomto prípade sa autor nevyhýba občasnému až prehnane striktnému odlišovaniu diania na Slovensku a v Čechách. Táto separácia ho najmä v prípadoch hľadania prienikov občas posúva do slepých uličiek.

V prvej kapitole sa autor venuje roku 1963, ktorý z viacerých dôvodov interpretuje ako kľúčový vzhľadom na nasledujúci spoločenský vývoj. V nasledujúcich troch častiach si podrobne všíma vzťah medzi ÚV KSČ a Zväzom československých spisovateľov, čo tvorí časové rozpätie od roku 1963 až do začiatku roku 1967. Dominantné miesto tvorí v tomto prípade odlišné chápanie povahy existencie časopisov *Kultúrny život* a *Literární noviny*. Štvrtá a piata kapitola ponúkajú pohľady na IV. zjazd Zväzu československých spisovateľov a doznievanie nahromadeného napätia. V šiestej časti autor odhaľuje pôsobenie spisovateľov v procese Pražskej jari 1968. Záverečná kapitola má charakter konštatovania, ktoré reaguje na diferencovanosť procesu rozdeľujúceho slovenských spisovateľov na dve názorovo odlišné zoskupenia. Výsledkom však zostáva miestami prehnaná snaha autora formovať celý text ako špecifickú verziu historického príbehu, v ktorom má všetko svoj jednoznačný význam a svoju príčinu. Jeho určitým nedostatkom je absencia výraznejšie naznačeného kontextu päťdesiatych rokov, ktoré aj vo vzťahu k časovému rozpätiu 1963 – 1968 otvárajú viaceré historické otázky. Toto konštatovanie zostáva aktuálne pri jednotlivých analýzach procesov československého vývoja, hoci samotný autor na túto koncepciu hneď v úvode upozorňuje. Slabšie zachytávaným javom je v tomto prípade aj permanentná premena inštitucionálnych a názorových dominánt, čo sa v procese vývoja udalostí prejavuje v podriaďovaní jednotlivých častí celku. Tento nedostatok však môžeme pripísať na vrub autorskej konfrontácie s odlišným (dobovým) jazykom a potrebou reflexie ľudskej, kultúrnej a ideologickej identity. V procese súčasnej identifikácie problému je to jeden z kľúčových momentov.

Samotný text charakterizuje kvantitatívne rozsiahly poznámkový aparát, ktorého dominantnú zložku tvoria archívne materiály: „Text je v podstate založený na heuristické analýze archívnych zdrojů české a slovenské proveniencie, ďalej sa opiera o dobový tisk a odbornou i memoárovou literatúru. Důležitým způsobem jsou na různých místech zpracovány také rozhovory či korespondence autora s tehdejšími aktéry kulturního života“ (s. 19). V prvom prípade sa autor spolieha na fondy Národného archívu a Slovenského národného archívu, resp. Archívu bezpečnostných zložiek. Materiály celoštátnej a čisto českej proveniencie sa nachádzajú predovšetkým v Archívu ÚV KSČ. Ďalší pohľad poskytujú materiály Zväzu československých spisovateľov (predovšetkým Literární archiv Památníku národního písemnictví). Materiály spisovateľskej organizácie vyberá aj z Archívu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a tiež vo fondoch Zväzu slovenských spisovateľov v SNA. Šírku pramenného materiálu potvrdzujú dobové literárne a kultúrno-spoločenské periodiká, pri ktorých si Mervart okrem už spomenutých (*Kultúrny život* a *Literární no-*

viny) všima aj ďalšie (napr. *Host do domu, Nové slovo, Orientace, Romboid, Tvář, Sme-na, Plamen* atď.). Tento stručný náčrt sekundárnych zdrojov len poukazuje na ambíciu autora prekonať istú tematickú rozháranosť dostupnej literatúry a pramenných materiálov, zameraných na problematiku šesťdesiatych rokov 20. storočia v kontexte československých dejín. Kvantitatívnemu súpisu a chronologickému zoradeniu dostupných materiálov však nezodpovedá ich povrchnejšia textová analýza. Šírka autorom zvolených zdrojov túto interpretačnú nedôslednosť síce čiastočne ospravedlňuje, ale v kontexte vlastných metodologických koncepcií sa slabšia práca s textovým materiálom celkom určite môže vnímať ako slabina.

Podoba dobového literárneho života a jeho spoločenské intencie nie sú v Mervartom vnímaní autonómnym systémom s vlastnou štruktúrou, riadiacou sa len špecifickými zákonitosťami; napriek tomu je jeho organizácia na viacerých úrovniach charakterizovaná vnútornou komunikáciou a existuje samostatne vedľa ďalších vzájomne komunikujúcich systémov, v tomto prípade je to predovšetkým politika. Autor upozorňuje na to, že práve meniaci sa vzťah medzi rôznymi systémami sa stáva iniciátorom spoločenského vývoja. Pri vystihnutí systému literárneho života vychádza predovšetkým z komunikačnej perspektívy. Pri jeho opise zdôrazňuje predovšetkým funkciu vnútornej organizácie. Prvoradú úlohu hľadá v jednotlivých literárnych inštitúciách, no zároveň vníma literárne individuality, ktoré stavia do centra udalostí (Vaculík, Válek, Kohout, Šotola, Mňáčko, Novomeský atď.) V celej práci však nedochádza k jednoznačnému diferencovaniu literárneho a historického prostredia. Príslušný výskum preto občas končí na rovine všeobecných dejín. Naznačený vzťah medzi celkom a faktormi, ktoré ho podmieňujú, autor neobchádza. Pracuje s rozvinutým modelom vzájomne determinovaných vrstiev kultúrno-politických javov (literárny text – autor – literárne prostredie – kultúrne prostredie – politické prostredie). Podstatné sú v tomto prípade závery, že všetky otázky spoločenského vplyvu spisovateľov, postupujúce od súkromia k verejnosti, spôsobov spoločenského združovania spisovateľov a fungovania inštitúcií, sa stávajú novou sférou literárnohistorického záujmu, pričom charakterizuje jeho podstatné sféry. Mervart v tejto súvislosti hovorí o skupinách v zmysle zmiešaných organizácií, skladajúcich sa z tvorcov, čitateľov a politikov ustanovených napríklad okolo časopisov. Pri takejto štruktúre sa snaží o vytvorenie hierarchicky usporiadaných kontextov (politický život – kultúrny život – literárny život), no zároveň s týmito termínmi pracuje na základe hierarchického striedania, čomu prispôsobuje aj jednotlivé metódy („*kombinací událostní historie a textové analýzy*“). Vymedzený celok literárneho života sa v takomto pohľade stáva súčasťou funkčnej analýzy spoločnosti.

Výsledkom Mervartovho pohľadu na exponované obdobie šesťdesiatych rokov je preto základný obraz vzťahu Zväzu československých spisovateľov a špičiek politickej moci v rokoch 1963 – 1967. Zároveň sa potvrdzujú odlišné vzorce tejto komplikovanej symbiózy v českom a slovenskom literárnom prostredí. Celá kniha smeruje napríklad k charakteru a významu Pražskej jari 1968, v ktorej sa autor snaží potvrdiť úlohy spisovateľskej obce. V tejto snahe sa pokúsil nevynechať informácie o spoločenských organizáciách, revitalizácii politických strán a vzniku občianskej spoločnosti. Vo viacerých prípadoch sa zameriava na osobné väzby a zákulisné okolnosti dobových sporov. Hneď od

úvodu vysvetľuje motivácie vzniku knihy a využitú metodológiu, no na viacerých miestach nevyužíva dostredivejší pohľad na kľúčové udalosti. Na druhej strane poukazuje na cieľ zhromaždiť v jednej knihe čo najširšie množstvo sekundárneho materiálu. Sústreďuje sa na atmosféru politicko-kultúrnych procesov a dotýka sa medzníkov vtedajšieho kultúrneho života. Ako vyplýva z podstaty pozorovania špecifického literárno-spoločenského systému, jeho vnútorná štruktúra je modelom dobových pomerov ako takých. Platí to aj v prípade, že je práca historika sprevádzaná výberom vlastných sekundárnych zdrojov.

Karol Csiba

Mgr. Karol Csiba, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: csiba0@gmail.com

BENYOVSZKY, Kristián: ODKRYTIE ŠTYLISTICKÉHO ZNAKU. Kontexty Mikovej výrazovej teórie. Nitra : FF UKF, 2011. 230 s.

Názov monografie Kristiána Benyovszkého *Odkrytie štylistického znaku* s podtitulom Kontexty Mikovej výrazovej teórie, ktorý si – mimochodom celkom efektne, ale bez pochyby aj takticky – vypožičal priamo z jednej z úvah Františka Miku, jednoznačne signalizuje primárny záujem autora pokúsiť sa o rekonštrukciu Mikovho uvažovania o štýle literárneho diela a o jeho hodnote v literárnej komunikácii vôbec. Možno ju vnímať ako prehľadné, systematické a vďaka autorovým pokusom o aplikovanie Mikových princípov vo svojich vlastných interpretačných analýzach, aj interaktívne zmapovanie uvažovania Františka Miku o princípoch literárnej komunikácie či interpretácie literárnych textov.

Stredobodom záujmu sa preto stáva výklad Mikových teoretických pojmov, ktoré sa objavujú v jeho odborných prácach. V niektorých momentoch pritom Benyovszky jemne naznačuje líniu ich možného vývinu. Reflektoval tiež svojich predchodcov, ktorí sa pokúsili o interpretáciu Mikovho vedeckého diela – predovšetkým Ľubomíra Plesníka a Petra Zajaca. (Konštatuje, že Ľ. Plesník ju predstavil ako možnú verziu recepčne orientovanej poetiky a estetiky a zaradil ju do širších filozofických súvislostí. Inšpiratívnym sa preňho stal aj postreh Petra Zajaca, že podľa Miku dochádza v recepcii k vzájomnému prieniku reálneho sveta čitateľa so semioticky utváraným svetom diela, čiže k vzájomnému pôsobeniu oboch týchto svetov.)

Sám však už v úvode upozorňuje, že jeho kniha neponúka komplexný výklad Mikovho vedeckého diela, ale že si v nej zvolil formu prierezových interpretačných sond